

YÂR-ı GÂR

(یار غار)

Hiz. Ebû Bekir'in,
hicret yolculuğunun başında
Hz. Peygamber ile Sevr mağarasındaki
arkadaşlığına işaret eden lakabı.

Farsça **yâr** (dost) ve Arapça **gâr** (mağara) kelimelerinden oluşan tamlama "mağara arkadaşı" anlamına gelir. Resûl-i Ekrem, hicret etmesine engel olmamaları için yola çıkacağı gece yatağına Hz. Ali'yi yatırmış, ardından Hz. Ebû Bekir'in evine giderek onunla gizlice Mekke'den ayrılıp şehrin dışındaki Sevr mağarasına sığınmış ve takip-ten kurtulmak için ikisi orada birkaç gün saklanmıştı. Bu sırada bir çift güvercin mağaranın ağzına yuva yapmış, bir örümcek de ağını öreerek girişi kapatmış, onları arayanlar, önüne kadar geldikleri halde bu görüntü karşısında içeride kimsenin bulunamayacağını düşünerek mağaraya girmemiş ve oradan ayrılmışlardı. Ancak müşrikler henüz uzaklaşmadan, mağaradaki deliğinden çıkmak isteyen bir yılanın Resûlullah'ı sokmasından endişe eden Hz. Ebû Bekir deliğin ağzını ayağıyla kapatmış, yılan kendisini soktuğu halde sesini çıkarmamıştı. Ayrıca âyette de yer aldığı üzere (et-Tevbe 9/40), bu esnada yakalanacaklarından korkan Hz. Ebû Bekir'e Resûl-i Ekrem "Üzülme, Allah bizimledir" (Lâ tahzen! İnnellâhe maanâ) demiştir. Bu cümle yâr-ı gâr kavramıyla birlikte edebî metinlerde iktibas, istişhâd, irsâl-i mesel ve telmih suretiyle çokça zikredilmiştir. Sevr mağarasında ve hicret yolu boyunca karşılaşılan zorluklara Hz. Peygamber'le beraber katlanarak onu korumak için her şeyi göze alan, her türlü fedakârlığı yapan Hz. Ebû Bekir'e Peygamber'in mağaradaki arkadaşı mânasına yâr-ı gâr lakabı verilmiştir. Bu nitelene bir nevi unvan olarak özellikle Fars (bazı manzum örnekler için bk. Sîrûs Şemîsâ, s. 617) ve Türk edebiyatlarında yer bulmuştur.

Genelde Türk edebiyatında ve özellikle divan edebiyatıyla dinî-tasavvufî edebiyatın tevhid, na't, hilye-i çehâyâr, hicret-nâme, siyer, mi'râciyye gibi türlerinde Hz. Ebû Bekir için kullanılan yâr-ı gâr yakın dostluğu, en üst seviyede fedakârlığı ifade etmek için, ayrıca remiz ve mazmun olarak başvurulan bir tabir haline gelmiştir. Fütûhî'nin *Nâz ü Niyâz*'ındaki, "Çâr-yâr-ı bâ-kirâmın evvelidir Bû Bekir / Gevher-i kân-ı sadâkat yâr-ı gâr-ı Mustafâ / Gâr içinde râst kaddin görücek dedi hired /

Bir eliftir lafz-ı gâr içre yazıldı gûyiyâ" kıtası, Hz. Ebû Bekir'in bu vasfı üzerine kurulmuştur. Neccârzâde Şeyh Rızâ'nın, "Yâr-ı gâr-ı nebevî yâver-i ehl-i İslâm / Hayr-ı âl-i Kureşî efdal-i ashâb-ı kirâm" beyti de Hz. Ebû Bekir'i benzer niteliklerle anlatmaktadır. Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun na'tındaki, "Yâr-ı gâr eyledi Siddîk'ı seçip hicrette / Nesl-i Hâşim var iken mazhar-ı rûçhân olarak" beytinde de yâr-ı gârın Hz. Peygamber nezdindeki yerine, hicret kavramıyla birlikte onun diğer ashaba üstünlüğüne ve seçilmiş kişiliğine vurgu yapılmaktadır. Lârendeli Hamdi'nin Hz. Ebû Bekir vafında yazdığı kısa methiyedeki, "Oluptur Mustafâ'nın çâr-yâr-ı / Kerâmet Kâ'be'sinin rûkn-i çâr-ı / Husûsan yâr-ı evvel ya'ni Siddîk / Emîr-i bârgâh-ı mülk-i tevfiik / Yüzü mir'ât-ı envâr-ı hakîkî / Resûlün gâr içinde refiki / Şerîat âsumânı evcine bedr / Güzîn ü parsâ vü aliyü'l-kadr" mısraları Hz. Ebû Bekir için siddîk, çâr-yâr, yâr-ı evvel, yâr-ı gâr gibi tamlamalarla yapılmış tavsifleri bir araya getirmiştir. Hamdullah Hamdi'nin na'tında yer alan, "Bu yâr-ı gârının kim erer medhi gavrına / Sen akl-ı evvelin kim eder sânisin senâ" beyti, Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e yakınlığını pekiştirmek amacıyla âyetteki "ikinin ikincisi" tabirinin telmihen zikredilmesine örnektir.

Yâr-ı gâr Türk edebiyatında mecazen "yakın dost, güvenilir arkadaş" anlamında da kullanılmıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Dîvân-ı Kebîr*'deki, "Şems-i Tebrîzî tuî ender dilem / Hem karîn u yâr-ı gârem rûz u şeb" (Ey Şems-i Tebrîzî hep gönlümün içindedin / Gece gündüz en yakınım ve yâr-ı gârımsın) mısraları Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ arasındaki ileri derecede yakınlığı anlatmaktadır. Tamlamanın Şeyh Galib'in samimi arkadaşı Esrar Dede için yazdığı mersiye-ye-ye kullanımı da bu anlayışa güzel bir örnektir: "Sâye gibi yanımda enîs-i nehâr idi / Hakkâ tamâm âşık idi yâr-ı gâr idi." Tabir Nâmî'nin, "Hıfz ede lutf u inâyet eyleye / Ola tevfiik u hidâyet yâr-ı gâr" beytinde duanın kabulüne vesile olması amacıyla zikredilmiş, "Endûh u gussa hâtırımın yâr-ı gâridir / Mülk-i neşât gönlüme gurbet diyâridir" beytinde ise şair bu tabiri, gam ve kederin gönlündeki ayrılmaz bir ikili gibi devamlı beraberliğini ifade etmek için kullanmıştır. Bâkî'nin, "Uşşâkı zîr-i hâke iletse n'ola gamın / Derd-i mahabbet ehl-i dilin yâr-ı gâridir" beytinde de aşk derdinin gönül sahiplerinin ayrılmaz bir parçası olduğu yâr-ı gâr ile anlatılmıştır. Nakşî'nin, "Künc-i hâtırda hemîşe yâd-ı lutf-ı hüsn eder / Ârzu vü iştiyâkın yâr-ı

gâridir gönül" beyti ise güçlü isteğin, arzu ve iştiyâkın gönlün vazgeçilemezi sayıldığı ifade etmektedir. "Geldik bu gâra biz bir iki yâr-ı gâr ile / Bir zevk olundu kim anıla rûzgâr ile" beyti tabirin daha dünyevî bir mânada kullanımına az sayıdaki örneklerden biridir. Şihâbî ise "Bikesem biçâreyem bîakrabâyem hâsılı / Dâr-ı dünyâda benim bir yâr-ı gârım kalmadı" beytinde yâr-ı gârî kendi kimsesizliğini anlatmak için kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamdullah Hamdi *Divânı'nun Tenkidli Metni* (haz. Ali Emre Özyıldırım, yüksek lisans tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71; *Bâkî Divânı* (haz. Sebhattin Küçük), Ankara 1994, s. 162; *Neccâr-zâde Rızâ Divânı'nun Edisyon Kritiği* (haz. Mehmet Özdemir, yüksek lisans tezi, 1999), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 415; Ömer Savran, "Fütûhî'nin Nâz u Niyâz'ı ve Nâz u Niyâz'da Âşık-Mâşuk", *Turkish Studies*, V/3 (2010), s. 497; Sîrûs Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1373, s. 617; Pakalın, III, 605; Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 102.

MUSTAFA UZUN

YARALAMA

(bk. CİNÂYET; CİRÂH).

YARATMA

Yaratmanın Arapça karşılığı olarak İslâmî kaynaklarda en sık geçen kelime **halk**-tır; sözlükte "yaratmak, meydana getirmek, bir şeyden yeni bir şey icat etmek, imal etmek, ölçüp biçmek (takdir)" ve mecazen "yakıştırmak, uydurmak" gibi anlamlarda masdar, "yaratılmışlar, insanlar" mânasında isimdir. Aynı kökten **hilkat** "yaratılış, fitrat, tabiat", **hâlik** ve **hallâk** "yaratan", **mahlûk** "yaratılan", **hulk / huluk** "tabiat, huy, karakter, ahlâk" anlamına gelir. Râgıb el-İsfahânî, halk ve hulkun aslında aynı mânayı ifade ettiğini belirttiğinden sonra Kur'an'dan örnekler vererek (eş-Şuarâ 26/137; el-Kalem 68/4) gözle görülebilen şeylerin dış yapıları, şekilleri ve sûretleri için halk; basiretle görülebilen psikolojik güçler ve karakter için hulk kelimesinin kullanıldığını söyler (*el-Müfredât*, "hilk" md.). Halk kavramı dinî terminolojide özellikle Allah'a mahsus olmak üzere "yaratmak, yoktan var etmek" şeklinde tanımlanır. İbn Sîde mutlak bir ifadeyle, "Allah bir şeyi halketti" denildiğinde bunun, "Yokken var etti" mânasına geldiğini belirtir (*el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*, IV,